

DÖRDÜNCÜ YÜZYIL SONUNA AİT BİR İMPARATOR PORTRESİ¹

NEZİH FIRATLI

1944'den beri devam eden İstanbul'da Beyazıt'da yeni yapılmakta olan Üniversitenin muhtelif Fakültelerinin temel kazılarında, İstanbul arkeolojisi için önemli bir çok eserler ele geçmektedir. Şimdiye kadar burada VI ncı yüzyıla ait kilise karakteri gösteren üç bina ile, bunların altında ve etrafında M. ö. IV üncü yüzyıl ile M. s. III üncü yüzyıl sonu arasında muhtelif yıllara tarihlenebilen mezar steli, lâhid ve keramik gibi malzeme veren Bizantion nekropolünün bakiyesine tesadüf edilmiştir.²

İşte yazımızın konusu olan imparator portresi de bu temel kazısının 1949 Haziran ayı çalışmasında bulunmuştur. Portrenin bulunduğu yer, Forum Tauri'nin dışında ve Forum'un batı duvarlarına pek yakın bir noktadır; burası Theodosius I sütununun takriben 100 m. kadar kuzeyine tesadüf etmektedir. Burada ana toprak üzerindeki ilk tabakada, M. s. III üncü yüzyıla ait lâhidler ve keramik bulunmuş, portre ise bu tabakanın hemen biraz üstünde ele geçmiştir. Bu noktanın etrafı ana toprağa kadar geniş makyasta kazıldığı halde, başın ait olduğu heykel, kaide ve kitabe gibi eserlere tesadüf edilmedi. Bazı önemsiz görülen duvar parçaları varsa da bunlarla portreyi münasebattar addetmek için hiç bir delil mevcut değildir. Bu itibarla

¹ Bu yazının İngilizce hülâsası *American Journal of Archaeology* LV, 1951, s. 67-71 de çıkmıştır.

² Bu kazıların 1946'dan evvelki devresi için bk. A. M. Schneider *AA*, 59-60, 1944—1945, s. 75; 1946 yılı çalışması hakkında da *AJA*, LI, 1947 s. 197'de kısa bir haber vardır. 1946—1948 yıllarındaki buluntulara dair, matbuatta muhtelif haber ve yazılar çıkmıştır. Aziz Ogan'ın, burada bulunan stel ve lahitelere temas eden kısa bir yazısı *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, No. 79, 1948, s. 11-16'da yayınlanmıştır. Bu kazıda meydana çıkan kiliseler hakkında yazmış olduğum rapor *Cahiers Archeologique* V, 1951 s. 163-178 de "Decouverte de Trois Églises Byzantines a Istanbul" ismi altında neşredilmiştir. Bu vesile ile bana bu başı ve diğer malzemeyi yayınlama müsaadesi veren ve bu yolda beni teşvik eden Sayın Aziz Ogan'a teşekkürlerimi ifade etmeyi borç bilirim.

portrenin burada bulunuş sebebini, şimdilik izah edecek halde değiliz. Forum Tauri'deki heykellere ait olması en yakın ihtimaldir.

Portre beyaz mermerden yapılmıştır, yüksekliği 0.325 m. olup Müze envanter No. 5028'dir. Gayet iyi muhafaza edilmiş haldedir; burun ucundaki pek hafif bir kırık ile taçdaki incilerden bir ikisinin kırık olmasından başka bir noksanı yoktur. Boynun alt kısmının işlenişi, başın bir heykele konmak üzere hazırlandığını gösteriyor; bu sebeple bu başın bir de vücut kısmının bulunması icabediyor. Baş yirmi yaşlarında bir gence ait gibi görülmektedir. Bir taç taşıyor; taç, bir band kenarına dizilmiş iki sıra inci dizisinden meydana gelmiştir; alnın ortasında ve band üzerinde kare şeklinde bir taş vardır; bu taşı dört taraftan sekiz tane inci çevreliyor. Ön kısımda inciler vazıhan belirtilmiş, arkada ise itina edilmemiştir; arkada üst sırada, inciler birbirinden çizgi ile ayrılarak gösterilmiş, alttaki dizi ise kalın bir hat halinde ifade edilmiştir. Saç tuvaleti IV üncü yüzyıl sonu imparatorlarının saç tuvaletine uygundur. Tacın ortasındaki, yani tepedeki saçlar belirtilmemiş bu kısım kabaca yontularak bırakılmıştır. Taç ile alın arasında saç, gayet muntazam taranmış halde alnın büyük bir kısmını örtmekte ve şakaklara doğru uzanmaktadır; ensede saçlar toplu bir halde aşağı doğru uzanıyor. Alın düzdür, kaşlar belirtilmemiştir; gözler patlak denecek kadar iri ve açık, ilerde ve yukarda bir noktaya bakar vaziyettedirler. Gözlerin üst kapağı bir çizgi ile belirtilmiş, göz bebekleri oyularak ifade edilmiş, iris ayrıca gösterilmemiştir. Burun mütenasıptir ve pek hafif kemerlidir, burun ile alnın birleştiği yer biraz çukurcadır. Yanaklar gergindir, cildin parlak ve taze olduğu hissini veriyor, elmacık kemikleri pek az belli, yanak burun kanatlarına doğru hafifçe kabarıntı yapar haldedir. Burun delikleri oyularak gösterilmiştir. Ağız küçük ve biraz çıkıktır; dudaklar muntazam ve azıcık aralıktır; ufak ve top çenelidir. Boyunda ince ve ufkî iki çizgi vardır. boyunla göğsün birleştiği yerdeki çukur gösterilmiştir. Kulaklar itinalı bir surette işlenmiş olup saçın dışındadırlar.

Bu portre elimize geçer geçmez, İstanbul Müzesindeki Valentinian II'nin portresi³ tesirinde kalarak bunun da Valentinian II'ye ait olacağını düşündük. Fakat ilk andaki benzerlikler yanında, ben-

³ G. Mendel, *Catalogue des Sculptures Grecques, Romaines et Byzantines* (1912—14) II, s. 199-202, No. 506.

zemeyen noktaları dahi dikkate alarak bu portre için başka namzetler de aradık. Dördüncü yüzyılın sonuna ve saç tuvaleti itibariyle bir imparatora ait olduğu vazihan görülen bu portre, yirmi yaşlarında bir şahsı temsil ettiğine göre portreyi identifie edebilmek için bu çağda yirmi ve daha küçük yaşlarında imparator olanlar üzerinde durmalıyız. Bu taktirde elimizde üç namzet kalır bunlar da Valentinian II (383—392); Arkadius (395—408); Theodosius II (408—450)'dir. Sikke tasvirlerinde⁴ benzerlik olmakla beraber Honorius'u (395—423) bu çağda İstanbul'da Arkadius imparator olduğu için dikkate almıyoruz. Bu arada başın bulunduğu yerin Theodosius I sütununa ve Forum'a yakın olması bu başın Theodosius I'e ait olması ihtimalini de hatıra getirebilir. Hattâ bu teklif bu sütunun üzerinde Theodosius I'in heykeli olduğu ve bu heykelin 480 zelzelesinde devrildiği bilindiği için⁵ cazip görülebilir, fakat Theodosius I 347'de doğduğuna göre sütun yapıldığında 40 yaşından fazla olması ve kati olmamakla beraber bu heykelin bronz veya gümüşten olması sebebiyle bu ihtimal tamamen ortadan kalkar. İlk saydığımız üç imparatorun Valentinian'ın İstanbul'daki portresi⁶, tacının şekli, çenenin çıkıklığı gibi benzerlikler yanında, gözler ve çehre bizim portreye benzemez, bizimkinde gözler iri ve biraz aptalca ve yüz uzun ve yüzün ifadesi daha sert olduğu halde, bunda yanaklar dolgun, ifade mülâyim ve bakışı sakindir; saçlar bizimkinin aksine pek itina ile taranmamış, alın üzerinde küçük guruplar halinde bırakılmıştır. Valentinian'ın Theodosius I missorium'u⁷ üzerindeki tasviri mukayeseye elvermeyecek kadar bozuktur; Budapeşte'deki bronz büstü⁸ malzeme ayrılığı ve küçüklüğü dolayısıyla başka bir ifade taşır, saçların şekli sert ve geriye doğru kalkıktır, saçların geride toplanışı da farklıdır. Valentinian II'nin sikkelerdeki tasvirleri⁹ ise şişman ve dolgun olduğundan bizim başa az benzer, sikke tasvirlerinde burun, bizimkinin aksine konkavdır. Arkadius'a gelince Theodosius I missirium'undaki tasvirine göre bu başın identifikasyonu için en kuvvetli namzet gibi görül-

⁴ R. Delbrueck, *Spätantike Kaiserporträts* (Berlin, 1933), s. 96, lev. 19.

⁵ Johannes Kollwitz, *Oströmische Plastik der Theodosianischen Zeit*, (Berlin, 1941), s. 3 v.d.

⁶ *Kaiserporträts*, lev. 92; Kollwitz, lev. 34; G. Mendel II No. 6.

⁷ R. Delbrueck, *Die Consulardiptychen*, (Berlin, 1929), s. 235.

⁸ *Kaiserporträts* s. 198, lev. 93.

⁹ *Kaiserporträts* s. 91, lev. 14.

mektedir. Ağzın hafif aralıklığı, gözlerin şekli ve saçların alın üzerindeki tertibi bakımından büyük bir benzerlik görülüyor. 400'e tarihlenen Berlin'deki Arkadius başında¹⁰ ise, saçların alında toplanışı bizimkinden farklıysa da gözlerin yukarılara doğru bakışı, ağız şekli benzer; yalnız gözün irisi çizgi ile belirtilmiştir, tacın şekli de farklıdır. Arkadius'un sikkelerdeki tasvirleride¹¹ bizim başa benzemektedir. Elimizde Theodosius II'ye atfedilen 440 tarihlerine ait portre¹² ile portremizi mukayese edersek, Theodosius II portresi herşeyden evvel yaşlı ve sakallıdır, tacının şekli de tamamen değişiktir. Bununla beraber, zayıf bir adam oluşu ve gözlerinin vaziyeti bakımından bizim genç imparatorun yirmi sene sonraki hali olması dahi mümkündür, fakat sikke tasvirleri bu hususu teyit edecek vaziyette değildir¹³.

Bu devre ait ve adı geçen imparatorlarla ilgili diğer eserler üzerinde biraz durmak yerinde olabilir, ancak bunlardan Theodosius I sütunu¹⁴ ile Arkadius sütunundan¹⁵ kalan parçalar ve bunların eski resimleri, mukayese imkânı vermiyecek durumdadırlar. Oldukça iyi vaziyette olan Dikili taşın kaidesindeki kabartmalardan, kuzey-batı ve güney-batı taraflarındaki¹⁶ imparator locasında oturan üç Augustus (Theodosius I, Valentinian II ve Arkadius) ile prens (Honorius) üzerinde durulabilir. Burada Theodosius yaşlıdır, Valentinian II ve Honorius ise şişman ve ablak yüzlüdürler; bizim portreye en çok benzeyen şahıs uzunca yüzü ile 13 yaşında olan Arkadius'tur.

Yukarıda anlatılan sebeplerden dolayı bu yeni portrenin üç imparatorlardan birine (Valentinian II, Arkadius, Theodosius II), ait olması gerekiyor. Bunlar içinde ise en kuvvetli namzet Arkadius'tur. Bu takdirde, portreye verilecek tarih 395 ile 400 yılları arasında olmalıdır. İstanbul 1949

¹⁰ *Kaiserporträts* s. 204-206, lev. 102-104; H. P. L'Orange, *Studien zur Geschichte des Spätantiken Porträts*, (Oslo, 1933), No. 96, lev. 185-86.

¹¹ *Kaiserporträts* s. 94, lev. 16.

¹² *Kaiserporträts* s. 17 v.d., lev. 114-115.

¹³ *Kaiserporträts* s. 94, lev. 17.

¹⁴ Kollwitz s. 3-16, lev. 1-2.

¹⁵ Kollwitz s. 17-68, lev. 3-9, Beilage 3-10.

¹⁶ Kollwitz s. 115-119; resimler için bk. Gerda Bruns, *Der Obelisk und seinen Basis auf dem Hippodrom zu Konstantinopel*, (İstanbul, 1935) s. 36 vd. res. 37-39 ve 61-62.

M. s. IV. yüzyıla ait imparator Portresi.

Portre'nin yandan ve arkadan görünüşü.